

HOGYAN VÁLT LEHETŐVÉ EZELŐTT SZÁZ ÉVVEL BERZSENYI KÖLTEMÉNYEINEK ELSŐ KIADÁSA.

BERZSENYI eleinte nem szándékozott nyilvánosságra hozni költeményeit. Csak mikor 1803-ban, Kis — aki, úgy szólván, fölfedezte BERZSENYIT — rávette, hogy mutassa be költeményeit az akkori magyar irodalom legkiválóbb műbírójának, KAZINCZYNAK, aki elragadtatással olvasta az ifjú költő munkáit s őt magasztaló s buzdító sorokat intézett hozzá s örömmel tudósította leveleiben nagyszámú barátait s ismerőseit, hogy egy új fényes csillag tűnt fel a magyar irodalom egén: akkor határozta el magát a nagy, de szerény költő, költeményeinek kiadására.

Noha KAZINCZY s a vele baráti viszonyban levő számos író is kívánta BERZSENYI költeményeinek kiadását; noha Kápolnai PAUR Antal ajánlkozott, hogy pénzt ad VITKOVICSNAK, amennyi kiadásukra kell (I. DÖBRENTÉI Berzsenyi életrajzát, BERZSENYI munkáinak általa rendezett kiadásában, a XXV. lapon), noha a kiadás dolgában BERZSENYI, 1810-ben, a fővárosban is megfordult és noha levélben is többször sürgette pesti barátait, hogy tegyenek már valamit a kiadás ügyében: mindazáltal a költemények nyomtatásában való megjelenése egyre késett.

A költemények kézirata, minekutána KAZINCZY lemásolta, Kis, majd KAZINCZY pesti barátai: VITKOVICS, HORVÁT és SZEMERE kezéhez jutott.

KAZINCZYNAK és BERZSENYINEK Pesten lakó barátai gyönyörűséggel olvasták a szép költeményeket, és lelkesen dicsőítették szerzőjüket: de részint egyéb elfoglaltságuk, részint azon törekvésök miatt, hogy a kiadás BERZSENYINEK semmi költségébe se kerüljön, mindig «halasztották a kiadás foganatba vételét.» (Mondja VÁCZY János BERZSENYI életrajzában, 115. lap.).

A könyvvizsgálatot is kiállották a költemények. A könyvvizsgáló, MADARASSY Ferenc, esztergom-egyházmegyei pap, akiből utóbb pozsonyi prépost, címzetes püspök és valóságos belső titkos tanácsos lett, egyetlen betűt sem változtatott rajtok.

Ekkor kerültek HELMECZI kezébe.

HELMECZI föltette magában, hogy kinyomtatásukról gondoskodik és hogy nem nyugszik addig, míg nyomtatásban meg nem jelennek.

Azok közül, akiknek HELMECZI hazafias örömében BERZSENYI költeményeit mutatta, kivált TATAY János pesti középponti-papnevelő-intézeti növendékpapot lelkesítették föl és gyönyörködtették a remek költemények. Ez a kiváló tehetségű ifjú, az 1811—12-iki iskolai év folyamán, a pesti középponti-papnevelő-intézetnek a pesti egyetemen hittudományt tanuló növendékeit a kiadás költsége nagy részének összegyűjtésére buzdította. Nem is hiába.

A nemes irodalmi s hazafias célra a következő kispapok — neveiket HELMECZI közölte KAZINCZYVAL (lásd: KAZINCZYNAK, 1812 ápril 2-án kelt, BERZSENYIHEZ intézett levelét) és TATAY DÖBRENTÉIVEL, ki őt erre 1830-ban fölkérte, (lásd: DÖBRENTÉI id. m. XXVII. l. i. jegyz.) — áldoztak:

BARKÓCZY László báró, egri-egyházmegyei (született 1791-ben, meghalt 1847-ben, mint székesfehérvári püspök).

DÉR Engelbert, benedekrendi (sz. 1787-ben, m. 1823-ban, hittudományi doktor volt, a pannonhegyi hittudományi intézetben az egyháztörténetet és az egyházjogot tanította);

FÁBRI Ignác, kassa-egyházmegyei (sz. 1792-ben, m. 1867-ben, mint kassai püspök);

FEJÉR Antal, erdély-egyházmegyei (sz. 1790-ben, 1840-ben Osdolán plébános);

FELSZÁR György, veszprém-egyházmegyei (sz. 1791-ben, m. 1863-ban, a hittudományok doktora, a veszprémi papnevelőintézetben tanár, plébános, apát, Veszprém- és Zalamegye táblabírája, négy levele HORVÁT Istvánhoz a Magyar Nemzeti Muzeum Kézirattárában van);

GUZMICS Izidor, benedekrendi (sz. 1786-ban, m. 1839-ben, ismert jeles tudós és író);

HERINGH Ignác, szatmár-egyházmegyei (a hittudományok doktora, 1819-ben a szent-irási tudományok tanára a szatmári püspöki hittudományi-intézetben és a szatmári-szentszéknél a szegények ügyvédje);

KELLER Kelemen, cisztercitarendi (sz. 1788-ban, m. 1844-ben, mint rendjének jószágkormányzója);

KOTRÓ Pál, szatmár-egyházmegyei (1838-ban főesperes és ugocsamegyei táblabíró);

SCHWARZ József veszprém-egyházmegyei (1831-ben petendi plébános és esperes);

SZABÓ Aranysz. János, cisztercitarendi (sz. 1791-ben, m. 1848-ban, mint szerzetének jószágkormányzója);

TATAY János, szombathely-egyházmegyei (sz. 1789-ben, m. 1862-ben, mint győri kanonok és apát. Lelkességéért KAZINCZY, BERZSENYI s SZEMERE egyaránt szerették, mint ahogy leveleikből kitűnik. DÖBRENTAI ezt mondja róla: «Folyvást ifjú tűzzel a nemzetiség és magyar irodalom iránt. Miként járt el Sopronmegye levéltárából régi magyar iratok lemásoltatása körül, l. Régi Magyar Nyelvenlékek II. köt. VIII. lap. Hason buzgósággal folytatja e gyűjtést Kőszeg városánál.» Lásd fennebb idézett m. XXVI. l. a jegyz.);

VOJVODICH Mihály, diakóvár-egyházmegyei (a hittudomány doktora, 1817-ben tanár a diakóvári papnevelő-intézetben; KAZINCZY BERZSENYI-nek — 1812. ápril 2-án — ezt írja róla: «Horvátországi fi, s magyarul még nem tud jól. Kértem HELMECZT, hogy ezt, ... azért, hogy érzi, hogy a horvát is magyar, képemben (t.-i. helyettem v. nevemben) csókolja meg, s mind a tizennégynek mondja, hogy cselekedetöknek egész becsét ismerem.»); és

ZOMBORI János, kalocsa-egyházmegyei (sz. 1788-ban, hittudományi doktor, tanulmányi felügyelő a pesti Középponti-papnevelő-intézetben, tanár a kalocsai érseki lyceumban, plébános, esperes, kanonok és prépost).

BARKÓCZY adott száz forintot, FÁBRI negyvenet és a többi fejenként ötvenet. Adtak tehát összesen hétszáznegyven forintot.

Adományaikhoz járult — mint ahogy DÖBRENTAI mondja (l. id.

m. XXVI. és XXVII. l.) — BARICZ Mihály debreczeni káplán (a ki 1817-ben a nagyvárad papnevelő-intézetnek aligazgatója s 1830-ban szilágy-somlyói plébános, esperes, szentszéki bíró s Bihar megye táblabírája). Hogy mily összeggel, nem tudjuk.

A székesfehérvári papnevelő-intézet növendékei — kiket FARKAS Imre (sz. 1788-ban, m. 1866-ban) székesfehérvár-egyház-megyei növendékpap, a ki előbb kegyesrendi szerzetesnövendék volt, és aki utóbb székesfehérvári püspökké s valóságos belső titkos tanácsossá lett, alighanem HELMECZINEK, kinek barátja volt, buzdítására, szólított fel a szóban forgó nemes célra való adakozásra (KAZINCZY, BERZSENYINEK 1812 július 2-án írt levelében, HELMECZIRŐL szólva, ezt mondja: «FARKAS Imre nevű... barátja volt a buzdító; ezt azért mondom, hogy ha Fehérvárra mégy, pesti utadban ötöt felkereshessed.») — száz forintot adtak össze (az adakozók neveit, sajnos, nem találjuk sehol), mely összeget TOMICZA János zágráb-egyház-megyei kispap és bölcséleti doktor ötven és SISKOVICS József, HELMECZI tanítványa (utóbb udvari tanácsos és Verőcse-megye főispánja), száz forinttal toldott meg (mondja KAZINCZY ugyanabban a levelében.)

Így kilencszázkilencven forint gyűlt össze. HELMECZI maga is hozzájárult ehhez az összeghez, de nem tudjuk, hogy mennyivel. Azonban tudjuk, hogy az ő s a fennebb említett BARICZ adománya ezer forintra egészítette ki a gyűjtött összeget.

Ez a pénz teljesen elegendő volt a költemények kiadására, mellyel HELMECZI — «ez a lelkes kis fiú» (mint ahogy KAZINCZY hívja őt BERZSENYINEK 1812 július 2-án írt levelében), aki ekkor csak huszonhárom esztendő s volt — és a többi kedves fiatal Maecenas meg akarta lepni BERZSENYIT.

Ez az áldozatkészség meg is lepte a költőt, aki barátjaitól, jóval a kiadás megjelenése előtt, értesült már HELMECZI s társai szándékáról és aki eleinte kételkedett, vajjon szabad-e elfogadnia az áldozatot. Csak, mikor meggyőződött a felől, hogy az nem az ő személyét, hanem az irodalmat illeti, nyugodott bele a lelkes ifjak szándékába.

Mert tévedés lenne azt hinni, hogy BERZSENYI, aki birtokos

nemes ember volt, nem tudott, vagy nem akart költeményei kiadására áldozni. Sem szegény, sem fősvény nem volt, csak takarékos. Takarékosnak lennie pedig már csak azért is kellett, mert abban az időben, főképen a napoleoni háborúk miatt, hazánkban az ipar és a kereskedelem pangott és ennél fogva pénz szűke volt. A földbirtokosoknak sem igen volt pénzök, mert nem adhatták el jól termésüket. BERZSENYI panaszkodik is «pénztlensége» miatt (KAZINCZYHOZ intézett, 1812 augusztus 15-én kelt lev.).

Ha el is fogadta a fiatal Maecenások tervét, de ő maga is akart költeményei kiadására áldozni valamit. Azért, mikor az 1813. év elején, költeményei kiadásának ügyében, megfordult másodszer is Pesten, száz forinttal gyarapította a költeményei kiadásának költségére gyűjtött összeget. Ekkor ismerkedett meg HELMECZIVEL, akivel eddig csak levelezett.

Vége, HELMECZI gondoskodása mellett, 1813 májusának közepe táján, elhagyták költeményei a sajtót. E cím alatt jelentek meg: «Berzsenyi Dániel versei. Kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál. 1813.» A 173 lapból álló kis nyolcadrétű kötetet a költő rézmetszetű képmása díszítette.

1813 május 6-án kelt előszavában ezt írja HELMECZI: «Lehetetlen vala tennem, hogy, midőn BERZSENYIVEL karonfogva s ez irigyletre méltó szerencsén kevélykedve jelenek meg a két testvér haza előtt, ne tudassam — bár a tilalom hallgatásra kötelez — minden hazafitársammal azon kész adakozást, melynek köszöni e munka mostani megjelenését. Feltüzeltetve BERZSENYINK lelkes s hatalmas ódáinak szívemelő, édes s ömlékeny zengzete által a pesti seminariumnak néhány nagyreményű nevendéktagjai, magasan érzék a hazafiság szent ihleteit s minden magyar dúsnak követésre méltó buzgalommal, jeles summát tevének öszve a könyvnek könnyebb s hamarább leendhető kinyomatására. Ehhez tolda még az én kedves nevendékem s barátom, Almási s gödrei SISKOVICS József... száz forintot mulatsági pénzéből. A többi pótlást említenem ellenzi az önérzési tilalom.» (T.-i.: BARICZÉT, a székesfehérvári kispapokét, TOMICZÁÉT, BERZSENYIÉT és az övét).

Azután így folytatja szavait az előszóban: «Ezek azon köz

hálát érdemlő fiatal hazafiak (a pesti kispapok nem akarták, hogy neveik a nyilvánosság elé kerüljenek, azért nem említi neveiket), kik azon feltétel alatt ajánlák e summát: hogy a nyomtatványokból (t.-i. a példányokból) békjövendő pénz vagy a nemzeti könyvtárban (t.-i. a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában), vagy más közhitelű helyen tétessék le s magyar könyvek kiadására fordíttassék örökösen.»

Ez BERZSENYI gondolata volt, a ki 1812 december 20-án ezt írja KAZINCZYNAK: «HELMECZINEK azt projectáltam, hogy bírja arra barátjait, hogy a gyűjteménykémből bejövő pénzt ne osszák fel maguk között, hanem tegyék össze s adják az universitas kezébe oly rendeléssel, hogy az örökösen magyar könyvek kiadására fordíttassék és ezen summához még én is adok legalább száz forintot váltóczédulában. HELMECZI örült projectumomnak, és biztat.»

Miután a kiadás elkelt, a belőle befolyt jövedelmet HELMECZI kamatoztatta s 1839-ben kétszáz pengőforintot tett le, mint tiszta hasznót, «magyar könyvkiadásra» a Magyar Tudományos Akadémia pénztárába. (L. TOLDY, BERZSENYI életrajzában, melyet BERZSENYI költeményeinek általa rendezett kiadásához írt, a 14. lap jegyzetében.)

HELMECZINEK és az előszóban név szerint meg nem említett pesti kispapoknak, valamint az előszóban egyáltalában meg nem említett többi fiatal papnak, azon boldogító öntudaton kívül, hogy önzetlenül pártfogolták a magyar irodalmat, az volt jutalmuk, hogy KAZINCZY, BERZSENYI s irodalmunk számos más jelese barátjaivá fogadta s magasztalta őket és levelezett velök. KAZINCZY adakozásukról, 1812 ápril. 2-án, ezt írja KISNEK: «Szép jelenés», PRÓNAY Sándor bárónak, 1812 ápril 8-án, meg ezt: «Ki tett valaha ennyit nagyjaink közül?»

BERZSENYI köszönő levelet írt a pesti kispapoknak, melyről VÁCZY (Berzsenyi életrajza, 116. l.) helyesen mondja: «Kár, hogy nem ismerjük.» TATAY erre a levélre, 1812 május 24-én írt válaszában — egyebek közt — ezt mondja: «A mi cselekedetünk csekély, de szíves és egyedül a hazaszeretnek szüleménye... Ha

mi egy ily hazai literatornál figyelmet érdemlettünk, ki minket becses levelével váratlanul megtisztelt: tettünk eléggé meg vagyon jutalmazva». (Levele a M. T. Akadémia könyvtárában van.)

Ugyancsak BERZSENYI, 1812 június 12-én, ezt írja KAZINCZY-nak: «A pesti növendékek tétele nékem becsület s dicsőség; de én ezen dicsőséget nehezen tudom SZEMERÉ-nek, HORVÁT-nak s VITKOVICS-nak megbocsátani. Megkértem azon jó gondolkozású papokat, hogy ezen kiadásnak örök emlékezetét gyűjteménykémmek homlokára tegyék, és megírtam nékik, hogy téged meg foglak kérni, hogy az ő szép hazafiságukat, nyelvünkhöz s literaturánkhöz viseltető buzgásukat a magyar ujságokban a hazának tudtára add. Ezt senki úgy nem tudja, mint te és ők ezt megérdemlik s ámbár már megfordultam Bécsben, hová csupán azért mentem, hogy képet metszessem, amint hogy ezt még ezen hónapban meg is küldi BLASCHKE (t.-i. a rézmetsző) Pestre HARTLEBEN-hez, te mindazonáltal, ha valamit írsz, el ne hallgasd azt, hogy ők nemcsak a kiadásról, de még képemnek metszéséről is gondoskodtak.»

KAZINCZY erre, 1812 július 2-án kelt levelében, így felel: «Hogy a kispapok felől jelentést tegyék az ujságokban, azt parancsolod. «Parancsolod» szóval élek, kedves barátom, nem a városi-ság veszett hazug édességével, hanem annak kijegyzésére, hogy a te intésed nékem parancsolat s ha van több annál, még több. Teljesítem szívesen, mind érettök, mind éretted, mert őket — azokat a derék papfiúkat — nagyon szeretem. De hagyj egy kis gondolkozásra időt. Nem ártunk-e a dolognak is, ezeknek a fiúknak is, a kihirdetéssel? A nemzetiség ellenségei szemmel tartják az így buzgólkodókat, s félek, nehogy megtiszteltetésökkel nekik ártsunk.»

Nem is írt róluk az ujságokban, de — 1812 jún. 23-án — írt nekik levelet. Ebben a levélben megírja, amit az ujságokban nem akart megírni. Ezeket írja — egyebek közt — benne: «Amit BERZSENYINEK versei eránt mutatátok, az gyönyörű jövődőt ígér. BARKÓCZY, a nemzetét s annak nyelvét szerető primás, felvidul az istenek között, látván, hogy azon rend nevendékei,

melynek ő feje vala, értik hazafiúi, papi s emberi kötelességeiket, és literaturánkért — melyet ő, ha annak ragyogóbb virágait láthatta volna, gazdagsága s bőkezűsége szerint fogta volna ápolni — áldozatokat tenni elkezdettek. Oh, érezték e szent kötelesség szavát akkor is, midőn némelyiket az érdem püspöki székre ültetend és készüljeteke úgy, hogy literaturánkat ne csak pénzzel (amire ugyan most legnagyobb szüksége vagyon), hanem írással is segíthessétek. Legyetek rajta, hogy nyelvünk bennetek BOURDALOUEKAT, BOSSUET-KET, FÉNELON-OKAT találhasson. TELEGDI, PÁZMÁNY és KÁLDI már szerencsével elkezdék futni a pályát. Induljatok utánok.»

A magyar ujságok közül a Pesten megjelenő «Hazai s külföldi tudósítások,» 1813 június 2-iki számában, jelentette röviden BERZSENYI költeményeinek nyomtatásban való megjelenését.

KAZINCZY, mint ahogy BERZSENYIHEZ 1813 július 2-án írt leveléből tudjuk, 1813 június 30-án kapta kezébe a költemények várva-várt kiadásának egy példányát.

Ha nagy volt is BERZSENYI öröme, mikor tapasztalta, hogy költeményei országszerte nagy tetszést aratnak: de nem volt teljes. Egyrészt azért, mert szerénységében azt vélte, hogy költeményei azért tetszenek általánosan, mert igen közönségesek: más részt meg azért, mert HELMECZI a nyelvújítás szertelenségeitől tartózkodó BERZSENYI költeményeinek egynéhány szavát és kifejezését, BERZSENYI tudta s engedelme nélkül, a nyelvújítás alkotta helytelen szókkal és kifejezésekkel cserélte föl. Ezért támadta azután a «Mondolat» BERZSENYIT csak úgy, mint KAZINCZYT; és ezért írta BERZSENYI, 1814 január 5-én kelt levelében, DÖBRENTÉNEK: «HELMECZI valamint gyűjteménykém kiadásában igen szép tüzet mutatott s szép dolgot cselekedett: szint' oly igen nagyot botlott, hogy verseimbe hírem nélkül változtatásokat tett.»

Minthogy az első kiadás csakhamar elkelt, HELMECZI, 1816-ban, másodszer is kiadta a költeményeket, még pedig ugyan úgy, mint először.

Ez az oka, hogy BERZSENYI maga akarta újra kiadni költeményeit; és hogy nem fogadta el KAZINCZYNAK a költemények

kiadására való ajánlkozását. KAZINCZYNak — attól tartva, hogy ő is úgy tesz majd költeményeivel, mint ahogy HELMECZI tett velök — 1829 június 15-én ezt írta: «Mivel írásaim több principiumaiddal ellenkezetben állanak, kénytelen vagyok magamat ezen jótéteményedtől megfosztani.»

A nagy költő nem érte meg költeményeinek kifogástalan kiadását, amely jóval halála után — 1860-ban — jelent meg. TOLDI rendezte sajtó alá.

BELLAAGH ALADÁR.